

SASKATĪT ATŠĶIRĪBU STARP LABKLĀJĪBU UN KVALITATĪVU DZĪVI

Sallija Benfelde;

foto no Roberta Kīļa personīgā arhīva

Jau esam rakstījuši par topošo ilgtspējīgas attīstības stratēģiju līdz 2030. gadam, kurā viena no sadaļām ir telpiskā attīstība un vide. Tādēļ «Vides Vēstis» aicināja uz sarunu stratēģijas darba grupas vadītāju, Rīgas Ekonomikas augstskolas asociēto profesoru sociālantropologu Robertu Kīli.

Vai telpas attīstība un vide ir savstarpēji pretrunīgas lietas? Lielākā daļa cilvēku uzskata, ka, saglabājot vidi, attīstība nevar notikt, un otrādi.

Ir lietas, par kurām cilvēkiem ir atšķirīgi un kļūdaini spriedumi, un viena no tām ir dzīves kvalitāte. Ja gribam kvalitatīvu dzīvi, nekādi nevaram izvairīties no attīstības, kurai savukārt ir telpiskie un vides parametri, kas nosaka labāku vai sliktāku dzīvi. Šie parametri vai rādītāji var būt saistīti, piemēram, ar veselību: kādā vidē cilvēks dzīvo, kādu ūdeni dzer, kādu gaisu elpo un kādu pārtiku ēd. Slima vai vesela sabiedrība ir ne tikai sociāls, bet arī bioloģisks jautājums. Viens no jebkuras valsts mērķiem ir kāpināt vai vismaz nesamazināt dzīves kvalitāti. Otra lieta ir vides saglabāšana jeb konservācija, par kuru izpratne un viedokļi ir gan atšķirīgi, gan kļūdaini. Labs piemērs ir stāsts par zemes izmantošanu. Zemi kā ražošanas faktoru var saglabāt tikai tad, ja ar to kaut ko dara, pretējā gadījumā tā aizaug un tās vērtība no lauksaimniecības viedokļa samazinās. Tas nozīmē, ka ir dabas resursi, kuru vērtība samazinās, ja tos «iekonservē», – tātad to vērtību var saglabāt tikai tad, ja ar tiem kaut ko dara. Piemēram, ainava ir jākopj. Slaveno angļu mauriņu, kas ir neapšaubāms ainavas elements, nevar iegūt vai uzturēt, ja vide netiek kopta, – tieši otrādi, šis mauriņš prasa regulāru darbu.

Runājot par dzīves kvalitāti, minējāt veselību. Taču mūsdienās cilvēki kvalitatīvu dzīvi vērtē lielākoties no ērtību viedokļa. Vai kvalitatīvas dzīves divi rādītāji – veselība un ērtības – nenonāk pretrunā viens ar otru?

Individuālistiski orientētā sabiedrībā – un Rietumos individuālisms ir viena no augstākajām dzīves vērtībām – personīgās ērtības vienos jautājumos patiešām tiek vērtētas ļoti augstu. Ja pieņemam, ka ērtības ir ļoti svarīgas, der arī paraudzīties, vai ērtību koncepti, iz-

pratne un saturs ir nemainīgs. Mājoklis vai automašīna, kas bija izcili ērta un komfortabla pagājušā gadsimta 50. gados, tagad nenoliedzami tāda vairs nav. Priekšstats par to, kas ir ērts, labs un baudu izraisošs, mainās, un tas ir svarīgi. Apsvērumi par vidi un dabu var mainīt cilvēku priekšstatus par to, kas ir komforts. Tāds vienkāršs piemērs varētu būt par cilvēku, kuram pieder liela māja, zeme ar pašam savu parku, un tam visam apkārt ir liela, augsta sēta. Sētas iekšpusē dzīve, iespējams, ir laba un ērta, bet otrpus žogam tā var izrādīties bīstama. Tādā gadījumā rodas jautājums: vai manas dzīves ērtības paredz arī to, ka es varu iziet ārpus savas teritorijas un varu justies ērti un komfortabli? Ja uz ceļiem ir laupītāji, ja apkārt dzīvo nabadzīgi un slimi cilvēki, tad patiesībā mana dzīve ir ierobežota, jo – kur tad mācīsies mani bērni, kā pie ma-nis atbrauks ciemiņi? Tādēļ katra cilvēka ērtā dzīve paredz arī to, ka kopējā publiskā telpa ir saskaņota, lai arī tajā var justies labi. Domāju, ka lielākā daļa cilvēku neuzskatīs savu dzīvi par ērtu, ja tā būs jānorobežo ar sargiem un augstiem žogiem. Tātad arī individuālista ērta dzīve prasa kaut kādus kopīgus publiskus risinājumus, piemēram, veselības aprūpi, izglītības sistēmu, kvalitatīvu ūdeni, gaisu, pārtiku.

Tātad pretruna starp vidi un attīstību mūsu prātos patiesībā ir izpratnes un zināšanu jautājums?

Jā, tā tas lielākoties ir, un šie uzskati ir sekas tam, ka pagājušā gadsimta 80. gadu beigās apsvērumi par dabu un tradicionālo priekšstatu par attīstību dažādu iemeslu dēļ bija ļoti kontrastaini. Toreiz tika pausts, ka tas priekšstats, kas mums ir par attīstību, ir pilnīgā pretrunā ar dabu. Tā tika teikts, lai pievērstu uzmanību dažādiem nevēlamiem

attīstības aspektiem. Šis nosacītais pagātnes mantojums par šiem it kā pretstatiem – dabu un attīstību – tagad ir sasniedzis ļoti lielu sabiedrības daļu, beidzot ir nonācis līdz katram cilvēkam, radot priekšstatus par attīstības un dabas nesavietojamību. Tādēļ ir laiks parādīt, ka šīs lietas nav pretrunīgas, ka tās ir savietojamas, turklāt labi savietojamas pat ar katra cilvēka individuālajiem priekšstatiem par labu dzīvi, un ka tas nebūt nenozīmē ierobežojumus, bet gan dzīves kvalitātes pieaugumu. Patiesībā būtu jārunā nevis par labklājības pieaugumu, bet par dzīves kvalitātes pieaugumu. Galu galā labklājība vairāk ir vērsta uz materiālajām iespējām nodrošināt sev komfortu, bet dzīves kvalitāte iekļauj sevī arī vides un dabas jautājumus.

Lai kvalitatīvi un saprātīgi izmantotu dabas kapitālu, ir vajadzīga stratēģija. Ko mēs darīsim ar dabas kapitālu – galu galā tas nav bankas karte, kuru var ielikt bankomātā un saņemt naudu?

Principā noteiktos apstākļos var tikt arī līdz tam, ka, saprātīgi izmantojot dabas kapitālu, cilvēks saņem reālu naudu. Lielbritānijā enerģētikas jomā ļoti nopietni domā par individuālajām kvotām attiecībā uz energoresursu patēriņu, kas saistīts ar budžetu. Proti, ja cilvēks nenotērē savu vidējo gada kvotu, viņam rēķinā tiek ieskaitīta zināma naudas summa jeb, citiem vārdiem sakot, cilvēks pārdod atpakaļ valstij savu neiztērēto enerģijas kvotas daļu, saņemot par to reālu naudu. Tātad taupot cilvēks var saņemt naudu. No pieredzes ir ļoti redzams – ja tirgus mehānismi tiek izmantoti, lai taupīgāk tērētu dabas resursus jautājumā par vides piesārņošanu, par atkritumiem, tas ļoti labi strādā. Šos izdevumus nākas iekļaut preces vai pakalpojuma cenā atkarībā no tā, cik daudz kaitīgu un piesārņojošu vielu tiek izmantots, un dabas nodoklis sekmē prātīgāku resursu izmantošanu. Šo tirgus mehānismu var izmantot arī individuālo mājsaimniecību līmenī, saistot individuālo patēriņu ar enerģijas un atkritumu kvotām. Lielbritānijā domā arī par to, ka jānosaka katra cilvēka atkritumu gada kvota – tiks aprēķināta iedzīvotāja ekoloģiskā pēda un noteikta gada kvota, kuru neiztērējot, cilvēki tiks pie papildu naudas.

Tātad cilvēki sāks domāt, ko un kādā iesaiņojumā pērk, un varbūt nolems, ka prātīgāk tomēr ir pirkt nevis jau iesaiņotus, bet sveramos dārzenus?

Jā, tā vajadzētu darīt. Ūdeni vajadzētu lietot no krāna vai pirkt stikla, nevis PET pudelēs, vai arī uzreiz iegādāties lielāku iesaiņojumu. Pērkot sveramos kartupeļus, pēc ēdiena gatavošanas pāri paliks tikai mizas, kas savukārt ir izmantojamas otrreizējai pārstrādei, un nepaliks dažādu plastmasas iesaiņojumu kaudze. Ir daudzas lietas, kas saistītas ar dabas resursu patēriņu un tātad arī ar taupīšanu un saprātīgu patērēšanu. Divas no ietilpīgākajām dabas resursu patērētājām ir transports un siltums. Abos gadījumos taupīga un racionāla pieeja var dot resursu ietaupījumu līdz pat 25-30 procentiem, nemainot patērētāja iepriekšējo

komforta līmeni. Cilvēkus, piemēram, māca, kā braukt, patērējot mazāk degvielas. Labums ir divkāršs: mazāks gaisa piesārņojums un fosilo resursu patēriņš, kā arī naudas ekonomija uz degvielas rēķina. Ja runājam par siltumu, tad uz termostata, ar ko tiek regulēta siltuma padeve, var atzīmēt nevis džoulus, bet naudas vienības, kuras cilvēks iztērē. Ja cilvēks savu uzvedību var mērīt sev saprotamajā naudas izteiksmē, viņš sāk kontrolēt savu rīcību, tādā veidā patiesībā darot labu sev. Pret šo saprātīgo rīcību nostājas patērētāju sabiedrības spontanitāte, kas cilvēkiem ir iemācīta pēdējo 30 gadu laikā: uzreiz paņemt, nopirkt, izdarīt, domājot tikai par to, ka vajag ērti un tūlīt, ne brīdi nepadomājot, vai tiešām vajag un vai vajag tādā veidā. Šo spontanitāti māca reklāma. Ja cilvēks ir pieradis kā patērētājs rīkoties spontāni, nav viegli iemācīties padomāt un parēķināt.

Stratēģijas pirmais punkts ir dabas kapitāla pārvaldība. Kas tajā ietverts?

Mēs Latvijā dabu līdz šim esam izmantojuši vai nu nemaksājot (piemēram, izgāžot mežā jebko), vai arī aizliedzot. Aizliegums ir otrs pārvaldības veids – kā Moricsalā, kur nedrīkst darīt neko, un arī tas ir pārvaldības veids, lai gan primitīvs. Ironiski savā ziņā ir tas, ka, padomju rūpniecībai sabrūkot un mums aizliedzot kaut ko darīt, Latvijā ir radies lielāks dabas kapitāls, nekā pirms tam mums bija. Esam tādā veidā strauji samazinājuši piesārņojumu, un mums ir uzkrāts tāds dabas kapitāls, kāda citām valstīm nav. Tas mums ir kā aklai vistai grauds. Tomēr šī nedarīšana, aizliegšana nevar turpināties mūžīgi kaut vai tādēļ, ka apkārt notiek dažādi procesi neatkarīgi no tā, ko dara vai nedara mūsu valdība, – klimata pārmaiņas, vides piesārņojuma pieaugums Latviju ietekmēs neatkarīgi no valdības lēmumiem, jo šiem procesiem nav valsts robežu. Manuprāt, mums jādomā ne tikai par to, kā aizsargāt, bet arī par to, kā izmantot, jo nevaram vieni paši aizsargāt savu gaisa saliņu, piemēram. Ir jāatrod kāds saskaņojams risinājums, pretējā gadījumā klimata pārmaiņas ar visām to sekām būs notikušas, piekrastes josla būs erodēta, bet mēs neko – stāvēsim un noraudzīsīties? Tātad aizliegšana un nekā nedarīšana ilgākā laika termiņā nav prātīga stratēģija. Piemēram, «Latvijas valsts meži» savos nākotnes plānos jau ir ievērojuši klimata pārmaiņas un to, ka tās sev līdzī nes arī augsnes un koku sugu maiņu, apsaimniekošanu, kas mainās, ja nav īstas ziemas un zemes virskārta nesasalst. Tas nozīmē, ka ir jāplāno tāda saimniekošanas stratēģija, kas rēķinās ar reālajām un neizbēgamajām pārmaiņām, ir jāmainās, lai varētu tām pielāgoties. Cita lieta, ka bieži vien vaimanas par dabas kapitāla samazināšanos tā īsti neatbilst reālajai situācijai. Piemēram, runas par to, ka Latvijas meži tiek izcirsti, turpinās jau vairāk nekā 150 gadu, tomēr meža Latvijā nekļūst mazāk, tas ir samērā labā stāvoklī. Pārvaldīt meža kapitālu nozīmē, ka tas jāizmanto dažādi, to nevar izmantot tikai vienā vienīgā veidā – pārdot vai aizliegt ar to rīkoties. Mežu var izmantot gan ar enerģētiku saistīto, gan ar reģionālās attīstības jautājumiem saistīto jautājumu risināšanā, turklāt abas šīs lietas ir savstarpēji saistītas. Varam celt koģenerācijas stacijas, tā nodrošinot gan vajadzīgo siltuma daudzumu, gan ražojot daļu nepieciešamās elektroenerģijas, izmantojot mežu. Tajā pašā laikā koģenerācijas stacijas veicinās vietējo ekonomisko aktivitāti. Tas ir viens no piemēriem, kā pārvaldīt un izmantot savus dabas resursus – nevis cirst un vest uz Zviedriju, bet dedzināt koģenerācijas stacijā, iegūstot siltumu un elektroenerģiju, tādā veidā samazinot arī fosilo energoresursu iepirkumu no citām valstīm, nepaļelinot maksājumu bilanci.

Tā tad koks jeb koksne ir tā Latvijas dabas kapitāla daļa, ar kuru varam pelnīt naudu un padarīt dzīvi kvalitatīvāku. Vai mums ir vēl kādas bagātības?

Vēl viens veids, kā pārvaldīt un izmantot dabas kapitālu, kas līdz šim nav apgūts, ir tā izmantošana rehabilitācijai. Latvijā ir relatīvi daudz vietu, kas ir tīras un kurām ir viegli no centra piekļūt. Mums jau ir SPA un dažādi atpūtas nami, un Latvijā medicīnas pakalpojumi cenas un kvalitātes ziņā ir konkurētspējīgi, salīdzinot ar kaimiņiem. Labot zobus Latvijā cilvēki brauc gan no Īrijas, gan no Amerikas. Cilvēki varētu braukt arī «salabot» savu ķermeni un rehabilitēties šeit – daba nāktu klāt kā papildu faktors. Cilvēks pēc operācijas dažas dienas staigā, piemēram, pa priežu mežu, klausās putnu dziesmās, raugās puķēs un zālē. Patiesībā tas arī ir viss, bet tā jau ir rehabilitācija. Tikpat labi cilvēks varētu gulēt Bangkokas pludmalē, bet kāpēc viņam to nedarīt šeit? Vēl jo vairāk tādēļ, ka Latvijā klimats nav tik karsts un mitrs un ne visi slimnieki panes karstumu. Gados vecāku cilvēku skaits Eiropā pieaug, un vecums diemžēl nes sev līdzīgas daļas kaites, tādēļ rehabilitācijas pakalpojumu niša Latvijā ir augoša, un tas ir ienesīgs pakalpojums. Dabas kapitāla izmantošana kā pielikums medicīnas pakalpojumiem var nest miljoniem dolāru – kā tas notiek mums kaimiņos Anglijā un Skotijā. Arī ainava naudas izteiksmē ir kaut ko vērtā – cilvēki, kas ceļojuši, ir ievērojuši, ka istabiņa viesnīcā ar skatu uz jūru vai kalniem maksā vairāk nekā tāda pati istabiņa ar skatu uz iekšpagalmu. Arī dzīvokļu cenas ne tikai Amerikā, bet arī Latvijā mainās atkarībā no tā, kāds skats paveras pa logu. «Bilde» maksā naudu. Latvijā tas ir vēl līdz galam neizmantots potenciāls, ainavai ir augsts emocionāls potenciāls, un cilvēki ir gatavi par to maksāt naudu. Ir jāsaprot, ka maza apjoma lauksaimnieciskai darbībai ar trijām govīm nav īstas nākotnes, tas pēc gadiem desmit varēs kalpot kā stāsts par agrāko laiku dzīvi, bet laukos cilvēki dzīvos, esot gatavi labi maksāt par kvalitatīvu vidi un skaistu ainavu. Un tie būs ne tikai ārzemnieki, kas būs gatavi par to maksāt, arī Latvijas iedzīvotāji. Tādēļ par to, kādā veidā visprātīgāk komercializēt ainavu, jāskatās domāt. Piemēram, mazai pilsētiņai jāpadomā, vai ir vērts celt tajā rūpnīcu, ja tās videi un ainavai ir liela vērtība, kuru var pārdot kaut vai caur pašvaldības nodokli, kas jāmaksā tiem, kuri tur pērk zemi vai māju. Vides un ainavas vērtība uzreiz kritīsies, ja šajā pilsētiņā uzcels rūpnīcu, lai cik ekoloģiska tā būtu. Tādēļ šādās situācijās ļoti rūpīgi jāpārdomā, kā rīkoties. Tā ir pārvaldība – izlemt, ko un kā man šajā brīdī darīt. Ja izvēle ir par labu ainavai, tad mainīsies arī pakalpojumu klāsts pilsētiņā. Lielbritānijā brīvo profesiju pārstāvji dzīvo 50-60 kilometrus no lielajām pilsētām lauku īpašumos, bet tas maina blakus esošā ciematiņa piedāvāto pakalpojumu raksturu: ciematiņā parādās smalkas kafejnīcas, veikali, notiek kultūras cilvēku rīkoti pasākumi... Tas nav sapnis, bet reāls scenārijs Latvijai, jo mums ir ļoti kvalitatīva vide. Un es minēju šos piemērus, kā Latvijā pārvaldīt dabas kapitālu, to lieki netērējot, paaugstinot dzīves kvalitāti un gūstot materiālu labumu.

Pārvalde vienmēr ir saistīta ar instrumentiem – ar ko tad pārvaldīt šo dabas kapitālu?

Tas ir nākamais stratēģijas pieturas punkts. Un pirmais, kas jāizdara, ir jāaprēķina dabas kapitāls un jānosaka galvenās komponentes. Kas ir novada kapitāls? Ainava, bioloģiskā daudzveidība,

putnu sugas, tīrība, laba pieejamība vai – reizēm tieši otrādi – nepieejamība, jo kādam tas ir ļoti svarīgi. Tā tad dabas kapitāls ir jāaprēķina, un tas ir izdarāms naudas vērtībā. Var aprēķināt, kādas ekonomiskās aktivitātes notiek, kādi medicīnas un tūrisma, arī citu veidu pakalpojumi tiek sniegti, cik tajā visā tiek izmantota daba, tās resursi. Un tad kļūst skaidrs, cik liels ir dabas kapitāls un kuras ir tā vērtīgākās daļas. Piemēram, bioloģiskā lauksaimniecība Latvijā pamatoti tiek uzskatīta par vienu no tām nākotnes nozarēm, ar ko nodarboties laukos dzīvojošajiem cilvēkiem. Bioloģiskajai lauksaimniecībai ir zināmas prasības pret vidi – nevar blakus tādai saimniecībai būt intensīvā saimniekošana, ir jābūt distancei, turklāt pietiekami lielai. Tas ir vienkāršs, bet neizbēgams stratēģisks lēmums – kam novadā dot priekšroku. Vai cits piemērs: cilvēkam ir mežs, kuram blakus ir lauksaimniecībā izmantota zeme. Nevar cilvēks vienā dienā izdomāt savu mežu izcirst, jo tas mainīs vidi, mainīsies biotopi, putni, kukaiņi un tā tālāk, bet tas savukārt mainīs to vidi, kas ir izveidojusies, piemērojusies lauksaimnieciskajai ražošanai. Tādas lietas daudzviet pasaulē vispirms tiek aprēķinātas, tikai tad tiek pieņemts lēmums par saimniecisko darbību regulāciju. Ir jābūt skaidrībai, kādi ieguvumi un kādi zaudējumi gaidāmi un kādām nodarbēm tiks dota priekšroka. Zaudējumi rodas gan no patēriņa, gan no ražošanas, jo abi šie procesi ir ekonomikas sastāvdaļa un to ietekmē.

Vai tagad jau runājat par nākamo stratēģijas punktu – par dabas aktīvu kapitalizēšanu?

Jā, kad par dabas kapitāla vērtību un galvenajām komponentēm ir skaidrība, kad ir skaidrība par ieguvumiem un zaudējumiem, tad var pieņemt lēmumu par novadā īstenojamās politikas akcentiem un virzieniem, ko attīstīsim – koģenerāciju, SPA, intensīvo vai bioloģisko lauksaimniecību. Un tad ar savu dabas kapitāla aprēķinu un attīstības plāniem var doties pie investoriem. Līdzekļi tiks doti pret dabas kapitāla apjomu – kā bankās, kas aizdod naudu pret nekustamā īpašuma ķīlu. Līdz šim, piemēram, meža vērtība, tiek rēķināta pēc tā, cik kokmateriāla var pārdot. Tā kā kokam mežā ir dažāds pielietojums, kuru mēs vēl neesam apguvuši, ir skaidrs, ka kokam ir dažādas vērtības, un nākotnē šī vērtība tiks rēķināta pēc tā, kā mēs esam to ieplānojuši izmantot. Tā tad vispirms ir jāsaprot, kāda ir mūsu dabas kapitāla vērtība, kuru no vērtībām mēs izmantosim, un tikai tad ar to kā ar savu aktīvu var iet pie aizdevēja. Tā tad pirmais atskaites punkts ir dabas kapitāla vērtība, jo pašlaik runājam, nezinot konkrētus skaitļus. Otra lieta ir tā, ka ir jāievieš tirgus vietās, kur izmantojam dabas kapitāla publiskos resursus – gaisu, ūdeni, ainavu –, no tā gūstot privātu labumu. Tas būtu normāls dabas nodoklis. Trešā lieta ir cenu mehānisms, lai cilvēki taupītu dažādus resursus, mums jau ir akcīzes nodoklis benzīnam, cigaretēm, un to vajag vēl attīstīt. Tas, ko pieminēju, ir pirmās ekonomiskās darbības, kas ir paveicamas divu gadu laikā, jo procedūras ir izstrādātas, tās ir zināmas. Profesionāļiem tas nav nekas nezināms un sarežģīts.

Tie ir nopietni, svarīgi un sarežģīti lēmumi un darbi...

Stratēģija nav domāta dzīvošanai, kā sanāk. Protams, mēs varam dzīvot arī tā, bet, ja gribam darīt, ir vajadzīga stratēģija. Nevajag domāt, ka viss notiks pats no sevis: pieņemsim stratēģiju un tad sēdēsim un skatīsimies, kā viss notiek. Tā nebūs. Stratēģija ir domāta tad, ja gribam saspringt un darīt. Stratēģija ir domāta tad, ja mēs esam gatavi diskutēt, vienoties un darīt, pretējā gadījumā aizmirstiet par to! Ja jums pieder kāds dabas aktīvs, piemēram, zemes gabaliņš pie upes, jūs varat sēdēt upes krastā ar alus pudeli rokā un priecāties par ainavu, sauli un alu. Bet jūs varat arī saspringt, uzcelt viesu namu un pārdot šo pakalpojumu, tā cenā kā daļu no vērtības iekļaujot upi un ainavu. Tā ir aktīva kapitalizēšana, cilvēks sev piederošo zemi pie upes ar visu ainavu iekļauj ekonomiskos procesos. Pokaiņu mežs ir dabas kapitāla aktīvs, un, ja to iekļau kādos ekonomiskos procesos, tad tā būtu dabas kapitāla aktīva kapitalizēšana. Vai, piemēram, cilvēki ir gatavi braukt un vērot putnus kādā purvā. Ja tas tiek organizēts, tiek piedāvāts arī kāds serviss, par to tiek prasīta samaksa un tamlīdzīgi, tad tā ir dabas kapitāla aktīva kapitalizēšana.

Stratēģija paredz arī ilgtspējīga dzīvesveida veicināšanu. Tas nozīmē, ka vispirms ir jāsaprot, bet pēc tam vajadzīga motivācija. Galu galā cilvēki bez motivācijas nedara neko.

Ir vajadzīgi labi un veiksmīgi piemēri. Ja uzcelsim vienu koģenerācijas staciju, kurā viss darbosies, kā stāstīts un solīts, tad tālāk viss notiks, cilvēkiem būs interese. Ja skaidri varēsīm parādīt, ka rehabilitācijas centra uzcelšana tā vietā, lai ar zemi nedarītu neko, būtiski uzlabo cilvēka ienākumus, tālāk viss notiks. Tādēļ pirmām kārtām ir jāapzina piemēri, kuri Latvijā jau ir. Patiesībā idejas par jaunrades industriju, radošo ekonomiku vēl nesen likās kaut kas tāls un gandrīz vai ezotērisks, bet šodien pamazām jau sāk īstenoties. Piemēram, «Madara» – tā ir radoša pieeja, ieviešot kādā jomā to, kas citās vietās vai jomās jau sen ir zināms. Kosmētikas «Madara» ražotāji gatavo kosmētiku, skaidri parādot, ka izejvielas tiek ņemtas no dabiskas, tīras vides. Tas nav nekas

jauns, citi to jau sen dara, varbūt tik ļoti to neuzsvērot, bet «Madara» to dara, vienmēr atgādina, un tas dod labus rezultātus. Vai arī «Aerodium» – tas, ka gaisa plūsma var pacelt un nest cilvēku, ir zināms sen, bet «Aerodium» to ir uztaisījuši kā izrādi, kā izklaidi. Tie ir labi un zināmi piemēri, un es domāju, ka arī attiecībā uz dabu, vidi var atrast piemērus, kas pārējos motivēs rīkoties. Vēl jo vairāk tādēļ, ka Latvijā attieksme pret dabu kopumā ir pozitīva. Nedomāju, ka Latvijā problēmas būs ar šo lietu izpratni vai attieksmi pret dabu, problēmas parādīsies brīdī, kad būs nepieciešamas investīcijas. Tomēr pēc dažiem gadiem krīze būs pāri.

Vai optimismam tiešām ir pamats?

Latvija ir ne tikai Eiropas Savienības dalībvalsts, bet atrodas arī Eiropas likumdošanas un regulu zonā, un Eiropa ļoti aktīvi risina jautājumus, kas saistīti ar zaļāku ekonomiku. Tas dod pamatu optimismam – ja ne tūlīt, tad vidējā termiņā noteikti. Mūsu lielie partneri būs ieinteresēti, lai šeit ekonomika un tehnoloģijas kļūtu zaļākas. Mums pašiem valsts iekšienē ir vajadzīgs sava veida grūdiens, kas šobrīd nebūs kā resursu piesaiste, jo tuvākajā laikā visi būs nodarbināti ar izdzīvošanu. Bet mums ir zaļi un bagāti kaimiņi, un viņu interesēs nav videi un dabai nedraudzīga kaimiņvalsts. Tāpēc domāju, ka kopīgiem spēkiem varam tikt galā.

Bieži mēdz sacīt, ka sabiedrība ir jāaudzina. Vai šajā jomā esam izauguši?

Te ir līdzība ar kultūru, proti, cilvēks apmeklē dažādus kultūras pasākumus – teātri, koncertus, izstādes –, ja ir pie tā pieradināts. Diez vai, pirmo reizi aizejot uz operu, cilvēks gūst lielu baudījumu un spēj novērtēt mūziku, dziedātājus, orķestri. Lai cilvēks prastu kultūru novērtēt un būtu gatavs par to arī maksāt, pilnīgi obligāta ir audzināšana šajā jomā. Attiecībās ar dabu ir līdzīgi. Tas ir audzināšanas jautājums, kas ir saistīts ar ilgtspējīgu dzīvesveidu. Un, ja runājam par ilgtspējīgu dzīvesveidu, jautājums tik daudz nav par informēšanu, kā par to, lai cilvēkiem to padarītu ērtu. Atkal minēšu pavisam vienkāršu piemēru – par atkritumu šķīrošanu. Var taču ražot virtuves mēbeles, kurām ir paredzēts nevis viens, bet trīs pie durtiņām piestiprināti atkritumu maisiņi, jo tad atkritumus varētu sašķirot jau dzīvoklī. Vai arī konteineriem būtu jābūt nevis aiz trim kvartāliem, bet tuvu mājām. Attieksmes maiņai nepietiek tikai ar informēšanu, ir jāpalīdz attieksmi īstenot dzīvē. Attieksme pret vidi nav tikai morāles un ētikas jautājums, tā ir arī pieraduma veidošana, pamatojoties uz ekonomisku izdevīgumu un ērtumu. Šovasar kopā ar ģimeni divus mēnešus dzīvoju Kembridžā, jo rakstīju grāmatu un man bija vajadzīga turienes bibliotēka un miers. Tur ir ieviesta atkritumu šķīrošana, un citādi nemaz nav iespējams, jo nav kopējā atkritumu konteīnera, parastas miskastes tur vienkārši neved ārā regulāri, labi, ja vienu reizi divās nedēļās. Lai mājās neveidotos atkritumu poligons, ir jāšķiro. Principā cilvēks ir spiests šķirot un pie tā pierod, tas kļūst ērti un vienkārši. Atgriezušies mājās, turpinām šķirot atkritumus, jo esam pieraduši tā darīt, kaut arī šeit tas ir grūtāk, nav izveidota tik ērta sistēma. Bet mums ir izveidojies pieradums, mums tas vairs nav grūti, lai gan ārā pie mājas konteīneru nav. Šādi ieradumi kļūst par sociālās uzvedības normu. Tādēļ esmu pārliecināts, ka attieksmes maiņa pret vides un dabas jautājumiem ir iespējama, vajag tikai radīt labvēlīgus apstākļus. ①